

طلوعی در غروب

ادبیات و موسیقی در آیین عزاداری زمینه خوانی

❖ به کوشش: علی عابدی ❖

مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران
طلوعی در غروب (ادبیات و موسیقی در آیین عزاداری زمینه خوانی)
به کوشش: علی عابدی

نشانی: تهران، خیابان ولی عصر (عج)، خیابان شهید فیاضی (فرشته)، نبش چناران، شماره ۱۵
صندوق پستی: ۱۹۳۹۵/۱۹۷۵ | تلفن: ۲۲۰۰۳۴۶۹ | دورنگار: ۲۲۶۰۲۰۹۶
پست الکترونیکی: info@iichs.org | نشانی وب: www.iichs.ir
حروفچینی و صفحه‌آرایی: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مؤسسه بوستان کتاب قم | چاپ اول: ۱۳۹۸
تعداد: ۱۰۰۰

قیمت: ۵۵۰,۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۰۹۰۰۶۰۰

نشانی مرکز توزیع: نمایشگاه و فروشگاه دائمی سرای تاریخ
تهران، خیابان ولی عصر (عج)، خیابان شهید فیاضی (فرشته)، شماره ۱۱
نماینده: ۲۲۶۰۲۰۹۶ - نشانی وب فروشگاه: www.iichstore.ir
سفارشات: ۰۲۱-۲۲۶۰۵۰۷۳ و ۰۲۱-۲۲۶۰۰۷۵۵
نشانی ما در شبکه‌های اجتماعی: @IICHSPub

سرشناسه	: عابدی، علی، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: طلوعی در غروب (ادبیات و موسیقی در آیین عزاداری زمینه خوانی) / به کوشش علی عابدی.
مشخصات نشر	: تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ص: ۵۸۴؛ مصور.
شابک	: 978-600-8709-06-0
وضعیت فهرست‌نویسی	: فبیبا - -
موضوع	: نوحه‌سرایی.. ایران.. متن‌ها
موضوع	: Dirges -- Iran -- Texts :
موضوع	: مرثیه و مرثیه‌سرایی
موضوع	: Elegiac poetry :
موضوع	: موسیقی مذهبی.. ایران
موضوع	: Religious music -- Iran* :
موضوع	: شعر مذهبی فارسی.. مجموعه‌ها
موضوع	: Religious poetry, Persian -- Collections :
موضوع	: سوگواری‌های اسلامی.. ایران
موضوع	: Islamic mourning customs -- Iran :
شناسه افزوده	: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۷ ط ۸/۶۲ PIR ۲۰۷۱
رده‌بندی دیویی	: ۸۶۱/۶۲۰۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۳۲۳۰۱۸

| کلیه حقوق این اثر متعلق است به مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران |

فهرست مطالب

۱۷	پیشگفتار
۲۰	مقدمه
۲۱	سیرتاریخی پیدایش و تکامل زمینه خوانی
۲۳	تعریف اجزای نوحه زمینه خوانی
۲۵	آداب زمینه خوانی
۳۷	میراث برناییف (NAIF)
۴۷	مقدمه ای بر آوانگاری نوحه های آیین زمینه خوانی
۴۹	سخنی با شما
۵۱	آیین عزاداری و سینه زنی زمینه خوانی
۵۱	آداب اجرای مجلس زمینه خوانی
۵۲	آداب نوحه خوانی در آیین زمینه خوانی
۵۲	پیش واقعه
۵۲	عباس خوانی

۵۳	فهرست سراینندگان نوحه‌ها
۵۵	شرح سی نوحه آوانگاری شده
۱۹۹	نوحه‌ها
۴۷۹	الحاقات: نوحه‌های دم‌گیری؛ پیش‌واقعیه‌ها؛ ذکر خاتمه مجلس (عباس خوانی)
۴۸۱	نوحه‌های دم‌گیری
۵۱۵	پیش‌واقعیه‌ها
۵۲۹	ذکر خاتمه مجلس (عباس خوانی)
۵۴۳	نسخه‌ها و تصاویر

پیشگفتار

صلی الله علی البا کین علی الحسین علیهما السلام

اقامه عزا و عزاداری برای اهل بیت علیهم السلام در میان شیعیان از دیرباز با شیوه‌های مختلف مرسوم بوده و شیعه با آن انس گرفته است. در این میان، ایرانیان به ویژه از آغاز عصر صفوی به بعد نقشی برجسته در احیاء و اقامه عزای سالار شهیدان علیه السلام ایفا کردند. تداوم این سنت در میان شیعیان به فراخور فرهنگ عزاداری در هر شهر و دیاری منجر به ایجاد سبک‌ها و روش‌های متنوعی در ابرار ارادات به خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام شده است. روضه خوانی، سینه زنی، نوحه خوانی، زنجیر زنی، نخل گردانی، تعزیه خوانی، سیاه پوشی و... جلوه‌هایی از عشق ورزی شیعیان به فرزندان طاهرین است که در اماکن مقدسی همچون مساجد و مشاهد اهل بیت علیهم السلام و نیز کانون‌هایی مانند حسینیه، زینبیه، هیئت و تکیه برپا می‌شد. در برپایی مجالس عزا از همان ابتدا، نوحه سرایی و نوحه سرایان جایگاه ویژه‌ای داشتند و هر شیعه صاحب ذوق ادبی و یا صدای خوش و پرسوز، سعی می‌کرد سهمی در این عشق ورزی خالصانه داشته باشد. از همین رو اغلب شاعران و حماسه‌سرایان و خوانندگان، در عرض ارادت به آستان پاک سلاله پیامبر صلی الله علیه و آله اثری از خود به جا گذاشته‌اند.

برپایی مراسم عزا به همراه خود آدابی را در زمینه اداره مجلس و نیز نحوه برپایی مراسم از قبیل سبک‌های مختلف خواندن و سینه زنی به وجود آورد و موجب شد مجلس عزاداری با نظم خاصی اداره شود. خادمان، نوکر اهل بیت علیهم السلام و نظم‌دهندگان به حرکات دست سینه‌زنان، «میاندار» نامیده شدند. روضه خوان و واعظ هم به کسانی اطلاق می‌شد که معارف و مصائب اهل بیت علیهم السلام را برای مستمعین بازگو می‌کردند. مرثیه‌خوان، مصیبت‌خوان، مداح و ذاکر هم به کسانی اطلاق می‌شد که با لحنی محزون و گاه با استفاده

از دستگاه‌های موسیقی به ذکر مصیبت وارده بر اهل بیت علیهم‌السلام می‌پرداختند. ردیف خوانی، زمزمه خوانی، زمینه خوانی، دستگاه خوانی، شور خوانی و واحد خوانی نیز مفاهیمی هستند که دلالت بر نحوه اجرای ذاکرو مداح دارند.

زمینه خوانی، خواندن نوحه در دستگاه‌های موسیقی ایرانی است و مداح با تسلط بر ردیف‌های آواز ایرانی نوحه‌ای را که شامل شرح حال کامل ائمه معصومین علیهم‌السلام و یا شهدای کربلا است، می‌خواند. برای نخستین بار در اواخر دوره قاجار مرحوم حاج حسین بابا متخلص به «مشکین» اقدام به سرودن نوحه در دستگاه‌های موسیقی ایرانی کرد. به طوری که نوحه با هر دستگاهی که شروع می‌شد، فرود و خاتمه آن هم در همان دستگاه صورت می‌گرفت. وی در برخی از نوحه‌های خود از دستگاه‌های مختلفی استفاده می‌کرد که با مرکب خوانی اجرا می‌شد. مشکین سینه زنی یک دستی را نیز ابداع کرد که تا زمان ورود حاج مرزوق به ایران و باب شدن سینه زنی با دو دست در هیئات رواج داشت. چنان‌که گفته شد، نوحه زمینه خوانی شامل شرح حال کامل شخصیتی است که نوحه به آن می‌پردازد، بنابراین گاهی چند صفحه به یک نوحه اختصاص پیدا می‌کند. در زمینه خوانی برخلاف راسته خوانی، دستگاه‌های مختلف اجرا می‌شود و سبک سینه زنی آن هم ویژگی‌های خاص خود را دارد و برخلاف سینه زنی عام که عمدتاً تک ضرب است گاهی سه ضرب و گاهی پنج ضرب می‌شود. مشکین اشعار خود را در قالب غزل، قصیده، مسمط، رباعی و طومارنامه می‌سرود. متأسفانه تاکنون مجموعه کامل اشعار وی در دسترس عموم قرار نگرفته است. کتاب ۴۰ صفحه‌ای *خزینة الاشعار تنها اثری است که حاوی تعداد کمی از نوحه‌های مشکین است که به همت حسین علی آتش انداز از شاگردان او چاپ شد.*

بعد از مرحوم مشکین شاعران و علاقه‌مندانی با تخلص‌هایی همچون مبهوت، خاکی، مفلوک، مشفق، غمگین، بلبل، دیوانه، شاطر و محرم سبک شعری وی را ادامه دادند. در میان معاصران نیز مرحوم حاج احمد صالح، حاج ابراهیم ذوالفقاری متخلص به حجت، حاج رضا تابش اکبری در این سبک شعری سرودند و می‌خواندند. خوشبختانه مجموعه خوبی از اشعار شاعران مذکور به همت جناب آقای علی عابدی جمع‌آوری شده است.

باتوجه به رواج سبک‌های جدید در مداحی و نوحه خوانی در دهه هشتاد و ترس از فراموش شدن سبک‌های قدیمی و نیز گم شدن خاطره بزرگانی که در برپایی عزای سیدالشهدا علیه‌السلام در ایران اسلامی نقش آفرینی کرده بودند، بر آن شدم ضمن مصاحبه با بزرگان و ریش‌سفیدان هیئت‌های مهم تهران به ثبت این عشق‌ورزی‌های خالصانه بپردازم. ثبت

خاطرات بزرگان هیئت بنی فاطمه علیها السلام، فاطمیون علیهم السلام، پیرعطا، یزازهای تهران، تهرانی‌های مشهد و... توجه بنده را به سبک‌های عزاداری در ایران جلب کرد و در همین ارتباط وقتی درصدد تهیه مطلبی درخصوص زمینه‌خوانی بودم به طور اتفاقی با وبلاگی آشنا شدم که به نام آقای علی عابدی ثبت شده بود و این مقدمه‌ای شد برای آشنایی با فردی دلسوخته که عمری را برای ثبت و ضبط میراث ادبی و دینی این سرزمین صرف کرده است. آقای عابدی از شاگردان حاج رضا خوشنویس (حاج رضا تابش اکبری) است که خود شاعر و ذاکر اهل بیت علیهم السلام و صاحب اشعاری به همین سبک می‌باشد. ایشان با تلاش فراوان، ضمن حفظ و گردآوری اشعار مرحوم مشکین بابا و دیگر شاعرانی که در سبک او شعر سروده‌اند، به پژوهش در این زمینه نیز مبادرت کرده است. مجموعه حاضر با عنوان طلوعی در غروب (ادبیات و موسیقی در آیین عزاداری زمینه‌خوانی) بخشی از تلاش‌های شبانه‌روزی ایشان است که اینک به زیور طبع آراسته شده و به همراه لوح فشرده‌ای حاوی اجرای اشعار زمینه‌خوانی توسط ایشان به محضر علاقه‌مندان تقدیم می‌شود. امید است مورد توجه اهل نظر قرار گرفته و گامی در راستای حفظ میراث معنوی ایرانیان باشد.

موسی فقیه حقانی

